

וכן נראה לכאורה בפמ"ג (שי במ"ז סק"ד) בתערובת איסור שנתרבה בה התר קודם השבת והוא לא ידע – הרי זה מוקצה. ולפי הנ"ל יש לפרש טעמו מפני שהתערובת מחוסרת הכנה. ולפי זה הוא הדין במי שסבר על פירות שהם ערלה ואסורים לעולם והוברר בשבת שטעה – אסורות בטלטול. ואולם בשש"כ (כב, יח) הביא מהגרשו"א להתיר כי כל הקצאתו היתה בטעות [משא"כ בנידון הפמ"ג בשעת ההקצאה לא היתה טעות]. וצ"ע.

עוד בדיני מוקצה בטעות – ע' צל"ח פסחים לד'; מראה הפנים על הירושלמי ראש המסכת, ולפי דבריו יש חילוק בין שבת ליום טוב שבשבת מותר (עפ"י הגהות מהרש"ם). ע' דוגמאות שונות של מוקצה בטעות בספר שמירת שבת כהלכתה כב, יז-כג.

'לא צריכא דאחזו ולא אחזו...' כלומר בין השמשות היו ראויים למחצה. ואין מדובר כלל שנדחו ושוב נראו, הלכך אין לפשוט מכאן ענין מוקצה לחצי שבת (פשוט). וכ"ה בפוסקים.

דף כז

'אלא גמרו בידי אדם לא קא מבעיא לן, כי קא מבעיא לן גמרו בידי שמים' – על הגדרות החילוק בין גמרו בידי אדם לבידי שמים; על דבר שבודאי יבוא לכלל התר, כגון בגד רטוב העומד ליבש – ע' בהרחבה בספר מנחת שלמה ח"א יב, וח"ב לא, ג. וע"ע משנ"ב שי סקי"ט; חדושים ובאורים.

'אמר ליה רבי אבא' לרבי זריקא ואיתימא רבי ירמיה: 'מאי טעמא לא שבקתינהו לרבנן' – רבי אמי ורבי יצחק נפחא 'למעבד עובדא כרבי שמעון? – אמר ליה: ואת מה בידך' שאתה אומר לי כן, לפסוק כאן כרבי שמעון בניגוד לכלל שבכל מקום.

'רבי מאיר אומר: הואיל ונשחט שלא על פי מומחה אסור'. לא אמר 'הואיל ונשחטו' אלא 'הואיל ונשחט' – משמע גם אם אדם אחר שחט הבכור אסור. מכאן כתב הרמב"ן (בהלכות בכורות) שאין זה קנס שקנס ר' מאיר, כי אז לא היה לאסור אלא למי שעבר, אלא גזרה היא. ונפקא מינה – להלכה, שהרי קיימא לן 'הלכה כר' מאיר בגזרותיו' (כתובות נז). ואולם רש"י פירש על פי הסוגיא שאם שחט אחר כסבור שהתירו חכם – מותר, שהרי קנס הוא שקנסו את זה שעבר ושחטו בלא התר חכם. וכן נקטו התוס' שקנס הוא ואינה גזרה, ומשום כך פסקו הלכה כרבי יהודה שאין זה בכלל 'גזרותיו' של רבי מאיר שהלכה בהן כמותו. וכן פסקו בעל השאלות ורבי שמואל הכהן בן חפני גאון והרשב"א.

א. אפשר שאף לדבריהם שהוא קנס, כפשטות הסוגיא, קנסו גם כשאחר שחט אטו הוא עצמו, כשם שמצינו לר"מ שקנסו שוגג אטו מזיד בכמה מקומות. גם אפשר שקנסו את בעליו מפני ששחטו עבדו, וכשם שקנסו במבטל איסור לכתחילה את המבטל ואת מי שנתבטל בשבילו. ואולם אין כן דעת רש"י כאמור.

ב. בספר יראים (שנב) מובא דבר חדש; כיון שקנס הוא שקנס ר"מ, הלכך בחוצה לארץ שאין דנים שם דיני קנסות אין לקנסו [ולפי"ז יצא לכאורה הדין לענין הטלת מום בבכור בזמן הזה בארץ ישראל – אין לקנסו בדיעבד]. ואולם הסברא מחודשת מאד שהרי אין זה ענין לקנס ממון שבכל מקום אלא קנס חכמים הוא בענין איסור והתר. והגר"ח ברלין (בתשובה שנדפסה בספר 'ראש מנשה') דחה דין זה וכתב שלא יצאו הדברים מפי בעל היראים אלא תוספת היא מהמסדר את ספרו. והדבר טעון בירור רב ואכ"מ (מתוך שו"ת ציץ אליעזר ח"ח לא, ה).

ואולם דעת הרמב"ם ובה"ג שהלכה כרבי מאיר אף בזה [אם משום שגזרה היא ולא קנס, וכדברי הרמב"ן

(וכ"פ הגר"א ביו"ד שי,א), אם משום שגם בקנס המצורף לגזרה הלכה כר"מ (ע' מהריט"א הל' בכורות פ"ד כח), או סובר הרמב"ם שהלכה כר"מ בקנסותיו (כדברי רב"ז מתנות עניים ב,יח. ועתוס' נדרים כ. ד"ה אבל). וע"ע בשפת אמת כאן ובפירושו יפה עינים בכורות לז].
יש מי שכתב שמדברי הירושלמי משמע שאין טעמו של ר' מאיר משום קנס ולא משום גזרה, אלא מעיקר הדין הוא, שקודם ראיית מומחה לא בא הבכור לידי התר (יפה עינים בכורות כח). וע"ע בשפת אמת שם דרך נוספת.

'אמי ורדינאה חזי בוכרא דבי נשיאה... כי הא דההוא גברא דאייתי בוכרא לקמיה דרבא...' מכאן ומכמה מקומות הוכיחו הרמב"ן (בהלכות בכורות ספ"ה) ועוד ראשונים (ע' שו"ת הרשב"א ח"א תכו; רא"ש בכורות פ"ה יג; שו"ת הר"ן ז) שבכור בהמה קדוש גם בחוצה לארץ, שלא כגרסה שהיתה לפנייהם בספרי הרמב"ם. ויש אומרים בדעת הרמב"ם (והחינוך) שמהתורה אין הבכור בחו"ל קדוש אבל מדרבנן קדוש, ולפי זה מיושבות כל הקושיות שהקשו עליו הראשונים (עפ"י מנחת חינוך יח,כה).
[אפשר שדעת הרמב"ן שהוכיח מכאן שנוהג מהתורה, כי אילו היה קדוש רק מדרבנן, לא היה אסור לראותו ביו"ט שאין זה נחשב מתקן [וכמו טבילת כלים מטומאה דרבנן שמותר, כדלעיל יח]. אבל דעת הרמב"ם אפשר שאסור משום מוקצה, ואם כן י"ל שהוא מדרבנן. עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב עד, עמ' 140].

(ע"ב) 'שלא יביא בצק או דבלה ויניח לו על גבי האון כדי שיבא הכלב ויטלנו.' יש שהוכיחו מכאן שגם פגם בחלק החיצוני של האון, הריהו מום – שהרי אינו בהווה שהכלב יכניס פיו אל תוך האון. ע' במובא בבכורות לו.

יועל החלה שנטמאת. באור דברי רש"י, ע' בשו"ת משיב דבר ח"א לח (דף כג ע"ג); שו"ת בית זבול ח"א יד, ז; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב יד; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א רטו וח"ג קטט; דברות משה שבת ג,ג; אמת ליעקב. [עוד בשיטות הראשונים בענין האכלת תרומה טמאה לבהמה – בסיכומים לשבת כה].

'מודה היה רבי שמעון בבעלי חיים שמתו שאסורין... חלוק היה רבי שמעון אפילו בבעלי חיים שמתו שמותרים.' יש לבאר במה נחלקו; הנה אמרו בכמה מקומות שאם אינו יושב ומצפה לדבר שיוכל להשתמש בו – אף לרבי שמעון אסור, כגון סוכה בריאה שנפלה (להלן ל:); וכן כוס וקערה מלאים שמן דולק (שבת מד) ועוד. אכן נראה שכל דבר העומד לשימוש כלשהו אלא שבשבת אינו ראוי מחמת איסור, כיון שנסתלק ממנו האיסור מותר לרבי שמעון גם אם לא היה עומד להסתלק, כגון בהמה שנשחטה בשבת לחולה (ע' חולין טו וברא"ש), וכן מטה שהניח עליה מעות בין השמשות, אם הוטרבו בשבת – מותרת, מפני שהמטה עומדת לתשמיש אלא המעות עכבו תשמישה, הלכך לעולם נידון כמו יושב ומצפה.
לאור זאת נראה לפרש מחלוקת האמוראים בבעלי חיים שמתו; האם בע"ח נחשבים כמוכנים ועומדים לכלבים, אם לאו. מר מדמה לסוכה שנפלה, לפי שאינם ראויים לכלבים עד שנתנבלו, ומר מדמה לבהמה שנשחטה בשבת, שמוכן קצת לכלבים גם כן (עפ"י חזון איש מא, ד ועע"ש בס"ק יב).
יש מי שכתב שבזה נחלקו; האם מודה רבי שמעון לאסור בכל מקום שאינו יושב ומצפה, או שמא רק אם דחה בידים אוסר (עפ"י אפיקי ים ח"ב יט).

בחדושי הרשב"א כאן באר כן את דעת המתיר; שלא אסר רבי שמעון בשאינו יושב ומצפה אלא אם דחה בידים. ואילו להלן ל: פירש הרשב"א הואיל ומיתה בבעלי חיים מצויה הרי זה כיושב ומצפה. וצ"ע.

'אין נמנין על הבהמה לכתחלה ביום טוב... מאי אין נמנין, אמר רב יהודה אמר שמואל: אין פוסקין דמים לכתחלה על הבהמה ביום טוב'. יש לדקדק הלא מקח וממכר הוא ופשוט שאסור, ככתוב בספר עזרא (נחמיה יג). יש לומר שפסיקת מעות על הבהמה אינה דומה למקח וממכר גמור אלא דומה קצת ל'הריני עמך לשליש ולרביע', ומשמיענו שאעפ"כ אסור (רשב"א בשם התוס').

נראה לפרש שכאן מדובר על השתתפות אנשים בבהמה חיה כדי לחלק הברש [כמו המנאה על הפסח] ביניהם, והוא אמינא שאין זה מקח ממש.

ובזה מובן סדר המשניות (כפי שפירש הרשב"א להלן כח.), מדוע הפסיק התנא בהשחזות סכין באמצע דיני חלוקת הבהמה – כי התחיל לדבר על שותפות בבהמה חיה, והולך ומסדר הלכות בני החבורה; שקילת בשר והשחזות סכין. ובמשנה שלאחר מכן (כח:) מדבר על דרך לקיחת בשר מטבח בלא שותפות. [ומכירת בהמה חיה ביום טוב לצורך היום, בלא פסיקת דמים – מותרת. וכדברי שמואל להלן לה. שור של פסח – כרגלי כל אדם ופרש"י כיון שדרכו למכור, כבר מאתמול דעתו להעמיד ברשותו למי שיבוא ביום טוב ויקנה].

דף כח

'אי נמי עד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא משום דלא מחזי כעובדין דחול אבל הכא דמחזי כעובדין דחול לא'. רש"י פירש ששם מדובר על מכירה ואין דרך לשקול בשר הנמכר במנה כנגד מנה, לכן מותר. ולפי זה יהא המוכר רשאי לשקול מנה כנגד מנה ביום טוב, ואין כן משמעות הפוסקים. ונראה שהפוסקים פירשו אחרת; לענין בזיון קדשים די בשינוי מועט כדי שלא יהא הדבר בזיון לקדשים, משא"כ לענין הגדרת 'עובדין דחול' ביום טוב, צריך יותר שינוי (עפ"י שפת אמת).

(ע"ב) 'מהו להראות סכין לחכם... רבנן אסרי'. רש"י פירש משום שנראה כעובדא דחול, כאילו הולך למכור באטליו. ויש אומרים לשיטתו שלא אסרו אלא לטבח העשוי למכור באטליו, אבל לשאר כל אדם מותר להראות סכיניו לחכם (מאור זרוע).

ובה"ג (מובא ברי"ף) פירש שחוששים שמא ילך חוץ לתחום להראותו. [והרו"ה הקשה הלא כיון שנוקטים איסור תחומין מדרבנן, אין לגזור שמא יצא חוץ לתחום. והרמב"ן תירץ שחוששים שמא ילך י"ב מיל להראות לחכם, שזהו איסור תורה].

ורמב"ם (יום טוב ה, כ) כתב: גזרה שמא תימצא פגימה בסכין ויחדדה במשחזות [ולשיטתו אפילו לרבי יהודה אין התר לחדד סכין במשחזות של אבן].

והרו"ה כתב שראיית החכם את הסכין הריהי כעין ראיית מומין של בכור [אמנם כשרואה לעצמו אין זה אלא כדי לברר הספק, אבל לאחרים אינו בירור ספק גרידא אלא מפני כבודו של חכם אמרו שלא יהא ראוי הסכין לשחוט בו עד שיתן רשות. נמצאת נתינת רשותו תיקון גמור היא כעשיית כלי (ר"ן). ושונה הוראה זו משאר הוראות שהרי אעפ"י שידוע בעצמו שהסכין ראוייה לשחיטה – צריך להראות לחכם לקבל רשות, בדומה לראיית בכור שאפילו המום גלוי צריך התר החכם, הרי שבאלו החכם אינו רק מגלה הדין אלא הריהו כפועל תיקון בדבר להתירו (עפ"י מאירי).

'סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב, והני מילי דפסקא אגב דוחקא'. יש מפרשים [דלא כרש"י] שעמדה הסכין ביום טוב, ואם אינה חותכת כל עיקר אסור לחדדה משום שהוא עושה כלי, ואפילו לרבי

שנולד ביו"ט והריהו אסור עד שיתירוהו, ואח"כ התירו מומחה. וכן נפקא מינה לפירות יבשים שירדו עליהם גשמים בשבת ותפחו ושוב זרחה עליהם השמש ויבשו.

(עוד בענין פירות שהעלם לגג ליבש – ע' בשבת מה).

וכל זה בדבר שגמרו בידי שמים ואין ביד האדם לתקנו, אבל דבר שגמרו בידי אדם – שבידו לתקנו בו ביום – גם אם נדחה בינתים, ודאי אינו מוקצה. כגון פולים ועדשים שמבשלם ביו"ט ונדחו מאכילה ושוב חוזרים ונראים. [והוא הדין בכניסת שבת; כגון קדירה מרותחת בין השמשות שאינה ראויה לשימוש עד שתתקרר].

א. מבואר בתוס' ועוד, שהספק בגמרא הוא לענין אכילה, אבל לענין טלטול אין צד שיהא מוקצה לחצי שבת.

ב. היות ולא הוכרעה השאלה בגמרא, נוקטים כלשנא בתרא לקולא בדרבנן שאין מוקצה לחצי שבת, כל שהיה ראוי בין השמשות (עפ"י רשב"א בחדושי ובתשובה (ח"ג רסח), רא"ש, ר"ן, ריא"ז ועוד. וע' בספר חדושים ובאורים שצדד בדעת רש"י שלהלכה יש מוקצה לחצי שבת).

ג. מדברי תוס' ישנים (המובא במהרש"א) נראה שבמקום דיחוי גמור, שאינו יושב ומצפה מתי יהא ראוי, לכולי עלמא יש מוקצה לחצי שבת. ויש חולקים, כנ"ל.

ד. נחלקו הדעות בפת שאפאה נכרי בשבת בשביל נכרים, האם מותרת לישראל בשבת אם לאו, שאעפ"י שבכניסת השבת לא נאפה אלא היה קמח או עיסה – אפשר שאין זה מוקצה כי גמרו בידי אדם (רא"ש בסוף הפרק). וי"א שאין זה 'גמרו בידי אדם' מפני שעדיין לא התחילה בו המלאכה (תפארת שמואל – בדעת ראבי"ה ור"י).

ה. כבסים שתלאם לייבוש והיו רטובים בכניסת שבת, אם היה בטוח שיתייבשו במשך השבת – הרי זה כ'גמרו בידי אדם' ומותר. אך אם לא תלאן אלא שכחם לגמרי, אעפ"י שראויים להתייבש בשבת – מוקצים הם ואסורים בטלטול. וכן הדין כשנשארו במכונת ייבוש ושכחם או שסבר שלא יצטרך להם בשבת. וה"ה אם הכניס בגדים למכונה מופעלת בכניסת השבת, הואיל ואסור הדבר – הו"ל מוקצה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה כא, י; כב, כו לח).

ו. יש אוסרים כל שהיו רטובים בין השמשות אפילו אם תלאם ליבוש [מלבד בבגדים סינטטיים ששרייתם במים בשבת מותרת ואינם 'מוקצה' כשהם רטובים] (עפ"י שמירת שבת כהלכתה טו, יז; כב, כג [וע"ש בהערה כ שהקשה הלא זהו 'גמרו בידי אדם' ומ"ט אסור]).

ז. פמוטות שיש בהן נרות דולקות, אעפ"י שודאי יכבו במשך השבת אסורות בטלטול ואין זה כ'גמרו בידי אדם' מפני שרצונו בכניסת שבת במצבם זה של דחייה (ע' רעט, ב בבאה"ל; ש"כ כב, יא-ג).

דף כז

השוחט את הבכור ואחר כך הראה את מזמו – נתבאר בבכורות כח.

גרימת מום לבכור – בבכורות לג.

- נח. א. בהמה שמתה בשבת או ביום טוב – האם מותרת בטלטול? כיצד הדין בבהמת המוקדשים?
 ב. חלה שנשמאת – האם מותרת בטלטול ביום טוב?

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ביצה

א. בהמת חולין שמתה בשבת; רבי יהודה אומר: אסורה מפני שהיתה מוקצית בין השמשות ונתקצתה לכל היום. וכן הדין ביום טוב [כמבואר במשנתנו. ואעפ"י שהיתה ראויה לאדם בין השמשות – מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים. עפ"י גמרא לעיל ו: ועתוס' שם]. ורבי שמעון מתיר להאכילה לכלבים, דלית ליה מוקצה. נחלקו אמוראים בדעת רבא, האם מתיר רבי שמעון גם כשהיתה הבהמה בריאה בין השמשות (מר בר יוסף) או רק אם היתה מסוכנת התיר, אבל בבריאה שלא העלה על דעתו שתמות – אסור (מר בר אמיר). יש גורסים [וכן הגרסה לפנינו 'במסוכנת ודברי הכל, ודלא כרש"י] שבמסוכנת מודה רבי יהודה שמותרת, לא נחלקו אלא בחולה (עפ"י רבנו חננאל; רי"ף; רי"ד; העיטור). להלכה כתבו הרי"ף והרא"ש שאם היתה מסוכנת מותרת, ומשמע שבבריאה אסור. וכן פסקו הרמב"ם (יו"ט ב,ט) והאור-זרוע והרשב"א ועוד. ואילו הרי"א"ו סתם להתיר. ובשלחן ערוך (תק"ח,ו) אסר ביום טוב כל שלא היתה מסוכנת בכניסת היום, אפילו היתה חולה. ואילו בשבת נקט (שכ"ד,ז) להתיר אפילו היתה בריאה אתמול [שבשבת קיי"ל כר"ש וביום טוב כרבי יהודה]. ויש מהאחרונים שמסתפקים לאסור בבריאה לגמרי (עפ"י משנ"ב שם, מא"ר והגר"א. וע' בבאה"ל תק"ח,ו שהב"ח נקט כדעת כמה ראשונים לאסור ביו"ט אפילו במסוכנת, אבל אין כן דעת שאר אחרונים).

בהמת קדשים שמתה – הכל מודים שאסורה, שאינה ראויה לכלום אלא טעונה קבורה (ואף אם פודים את הקדשים להאכילם לכלבים, הלא אין פודים בשבת וביו"ט. רש"י). ואפילו היתה מסוכנת בין השמשות [או שמתה אתמול].

ב. חלה שנטמאת – לא יזינה ממקומה ביום טוב (שאי אפשר לשרפה, שאין שורפים תרומה וחלה טמאה ביו"ט. ואף ליתנה לפני בהמה לאכילה אי אפשר – אם משום שזהו כשריפה (רש"י) אם משום שאף בחול אסור כי טעונה שריפה דוקא. תוס' ועוד).

תרומה טהורה בזמן הזה, כגון חטים של מצה שמורה שלא באו עליהן משקים – יש מי שהורה התר להאכילה לבעלי חיים של כהנים בשבת. וצריך עיון הלא לכאורה יש לאסרה מטעם מוקצה (עפ"י הר צבי. ובשמירת שבת כהלכתה (פרק כ הערה ק) נשאר בצ"ע מדוע אסור לטלטלה והלא ראוי להינתן לבהמה).

דפים כז – כח

נט. א. המנאה על הבהמה ולקחת בשר ביום טוב, כיצד?

ב. האם מותר לשקול בשר ביום טוב?

א. תנן: אין נמנים על הבהמה לכתחילה ביום טוב. ופירש שמואל: אין פוסקים דמים, שהרי מקח וממכר אסור בשבת וביו"ט. כיצד עושה – אמר רב: מביא הטבח שתי בהמות ומעמידן זו אצל זו ואומר לקונים: זו כזו, ולמחר שמים את הנותרת.

וכן שנו: הבא להשתתף עם חברו בבהמה, לא יזכיר דמים אלא אומר לו 'הריני עמך למחצה / לשליש / לרביע'.

וכן הדין בלוקח בשר מן הטבח (אפילו יודע מקחה, או ששם אותה על ידי בהמה אחרת כנ"ל. מפרשים) – לא יזכיר דמים, כגון שקול לי בדינר בשר, אלא יאמר לו תן לי נתח / מנה מסוימת, כפי הנהוג לכנותה באותו מקום. והמוכר שוחט ומחלק בין הלוקחים (משנה וגמרא כח-כט).

ומחלק ללא עשיית פייס (רמב"ם יו"ט ד, כ; רשב"א; או"ח תקיז).